

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

(повна назва факультету)

кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

(повна назва кафедри)

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконав: студент(ка) 241М групи
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
(шифр, назва)

Освітньо-професійної (наукової)
програми «Дошкільна освіта»
(назва)

Панченко Анна Валентинівна
(ПІБ)

Керівник к.філолог.н. доц. Сидоренко Н.І.
(наук.ступінь, вчене звання ПІБ)

Рецензент к.пед.н. доц. Анісімова О.Е.
(наук.ступінь, вчене звання ПІБ)

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
1.1. Діалогічне мовлення як предмет наукового дослідження.....	6
1.2. Психолого-педагогічні засади формування діалогічного мовлення дітей дошкільного віку	11
1.3. Мовлення дітей дошкільного віку в умовах освітнього процесу ЗДО.....	15
 Розділ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
2.1. Критерії та рівні сформованості діалогічного мовлення дітей дошкільного віку	23
2.2. Комплекс занять з формування умінь діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	33
2.3. Виявлення ефективності комплексу занять з формування діалогічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку в освітній діяльності.....	39
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
 ДОДАТКИ	
Додаток А. Засоби навчання діалогічного мовлення.....	50
Додаток Б. Словесні ігри для розвитку діалогічного мовлення.....	53
Додаток В. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	57

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства людство все більше уваги приділяє дошкільному періоду життя людини, становленню його особистості, особливостям соціалізації, збереженню і формуванню психічно і фізично здорового покоління. Законом України «Про освіту» визначено, що основною метою освіти є всебічний розвиток дитини як особистості, розвинення її талантів, розумових здібностей, збагачення інтелектуального, культурного потенціалу народу. Важливу роль на шляху досягнення цієї мети відведено початковій ланці освіти, бо саме в дошкільний період у дітей формуються основи наукового світорозуміння, визначаються способи навчальної діяльності, дитина вчиться жити серед людей.

За словами А. М. Леонтьєва, «фактичне формування особистості» відбувається якраз саме в дошкільному віці. Починаючи з народження та інтенсивно протікаючи в період дошкільного дитинства, процес формування людини характеризується діалектичною єдністю об'єктивного і суб'єктивного, спадкового і соціального, матеріального і духовного, цілеспрямованого і стихійного, позитивного і негативного. Однією із ланок фактичного формування особистості є розвиток у дошкільників мовленнєвої компетентності.

Мовленнєва компетентність, відповідно до Базового компонента дошкільної освіти України, виступає в якості інтегрованої характеристики розвитку дошкільника й передбачає сформованість мовної та мовленнєвої складових, що забезпечує наявність якісного інструментарію та умінь використовувати його з метою комунікації. Потреби у пізнанні, комунікації та самореалізації дошкільника спонукають його до активного засвоєння мовлення. Саме мовленнєва діяльність у дошкільному віці є підґрунтям формування інтелектуального потенціалу, підвищення пізнавальної активності, якісного розширення світогляду, стимулювання та збагачення комунікативних навичок. Важливість комунікативних навичок полягає в

налагодженні продуктивної діалогової взаємодії з метою адаптації до повноцінного соціокультурного життя.

Проблема формування та розвитку мовленнєвої діяльності дітей є достатньо дослідженою у різних галузях наукового пізнання. Зокрема, своєрідність перебігу мовленнєвої діяльності дітей з досліджувала ціла плеяда вчених (Т. Візель, Г. Волкова, В. Воробйова, Ж. Глозман, Б. Гріншпун, І. Гудим, Г. Жаренкова, Н. Жукова, С. Конопляста, Р. Лалаєва, Р. Левіна, З. Ленів, А. Маркова, Н. Мікляєва, І. Омельченко, Н. Пахомова, О. Проскурняк, Ю. Рібцун, В. Селіверстов, Є. Соботович, І. Омельченко, В. Тищенко, Л. Трофименко, Н. Уфімцева, Т. Ушакова, Г. Чиркіна, О. Шахнарович, В. Шевченко та ін.).

Мета дослідження – виокремити та обґрунтувати особливості методики навчання діалогічного мовлення дітей дошкільного віку.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз науково-теоретичної та методичної літератури з обраної тематики та з'ясувати стан вивчення питань формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дошкільників.

2. Визначити особливості, окреслити рівні сформованості основних складових методики навчання діалогічного мовлення дітей дошкільного віку.

3. Продіагностувати стан та умови розвитку діалогічного мовлення дітей дошкільного віку.

4. Провести дослідно-експериментальне навчання діалогу серед дітей дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика навчання діалогічного мовлення дітей дошкільного віку.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали наукові положення про: мову як знакову систему (Ф. Березін, В. Головін, А. Грищенко, О. Леонтєв, Л. Мацько, В. Німчук, О. Шахнарович та ін.); практичний взаємозв'язок мовлення та мислення (Д. Браун, Дж. Брунер, Л.

Виготський, Дж. Грін, М. Жинкін та ін.); різні види мовленнєвої діяльності, їхню психофізіологічну структуру, загальнофункціональні та специфічні мовленнєві механізми (Т. Ахутіна, Дж. Грін, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтєв, О. Лурія та ін.); методи комплексної діагностики і компенсації мовленнєвого розвитку у дітей (Е. Данілавічюте, С. Конопляста, Р. Лалаєва, З. Ленів, Є. Соботович, В. Тищенко, Н. Трауготт, Л. Трофименко та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів:

теоретичні: первинні методи (визначення теоретичних позицій дослідження та його ключових понять шляхом вивчення психолого-педагогічної літератури) для наукового аналізу, синтезу, порівняння, інтерпретації, систематизації даних наукових джерел із досліджуваної тематики, окреслення концептуальних засад побудови методик діагностичної та компенсаційної роботи; логіко-аналітичні (дедуктивні та індуктивні) – з метою верифікації наукових припущень і прогнозованих висновків;

емпіричні: вторинні інтерпретаційні методи, якісно-кількісний аналіз обробки даних, їхнє обговорення для виявлення рівня сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності; формувальний експеримент.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що матеріали дослідження мають практичну спрямованість і можуть використовуватися у процесі фахової підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти. За матеріалами дослідження підготовлено статтю «Формування діалогічного мовлення дітей дошкільного віку» у альманасі ХДУ «Магістерські студії».

Структура та обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Діалогічне мовлення як предмет наукового дослідження

У словнику лінгвістичних термінів діалогічне мовлення визначається як форма мовлення, за якої відбувається безпосередній обмін висловлюваннями між двома або декількома особами. [38, с. 46]. Умови, в яких відбувається діалогічне мовлення визначає низка особливостей, до яких належать: стислість висловлювання, широке використання немовленнєвих засобів спілкування (міміка, жести), переважна роль інтонації, різноманітність особливих речень неповного складу, вільне від суворих норм книжного мовлення синтаксичне оформлення висловлювання, домінування простих речень. Одиницею навчання діалогічного мовлення є діалогічна єдність (мікродіалог) - декілька реплік, пов'язаних за змістом і формою. Це визначення підкреслює важливий бік організації діалогу як форми мовлення (наявність адресата, спільна тематика висловлювань, розмовленнєвість) [38].

Навчання діалогічної мови в дошкільному закладі відбувається насамперед на заняттях, де на основі оволодіння типовими формами діалогічного стимулювання та реагування у дітей формується вміння брати участь у словесній комунікації. У зв'язку з цим завдання педагога полягає в тому, щоб розвивати і закріплювати у дитини уміння викликати мовленнєву реакцію співрозмовника, отримавши потрібну інформацію, реагувати на висловлювання, давати ствердну або негативну відповідь, ставити питання і відповідати на них, бути ініціатором розмови, підтримувати і доводити її до кінця [19, с.18].

Головною особливістю діалогу є репліціювання, яке реалізується в швидкій зміні мовленнєвої реакції (реплік), чергувань говоріння одного

співрозмовника з прослуховуванням і говорінням іншого. Діалогічна мова є особливо яскравим проявом комунікативних функцій мови, оскільки саме в ній повідомлення оформляється в безперервне взаємне спілкування[12]. Дослідник О. Г. Зікєєв стверджує, що діалог, який розуміється в єдності форми і функції, розглядається під кутом зору тих комунікативних завдань, які реалізуються в ньому його учасниками[23, с. 73]. За визначенням дослідника С.О. Зикова, «безпосереднє спілкування, особливо на найперших кроках його становлення, характеризується використанням діалогічного мовлення» [23, с.85].

Діалогічна мова дітей повинна формуватися в умовах безпосереднього спілкування. Як вже зазначалося, особливістю діалогу є наявність реплік, тобто таких висловлювань, які спираються на попередню мову або мовленнєву ситуацію, спрямовану на виклик нового висловлювання. Одним з найважливіших психологічних моментів при засвоєнні діалогічної форми мови є те, що кінцева інформація, одержувана, при діалозі, носить колективний характер і складається з сукупностей питань, відповідей, заперечень, оцінки предмета розмови. У зв'язку з цим зміст діалогу може бути різноплановим, а сама мовленнєва ситуація може змінювати хід розмови[26, с. 19].

У лінгвістиці одиницею діалогу вважають не репліку, а з'єднання реплік, визначене як діалогічна єдність. Воно і розглядається в методиці виховання та навчання дітей дошкільного віку діалогічному мовленню. Робота з розвитку діалогічної мови в навчальний час буде ефективною в тому випадку, якщо вона буде продовжена удома. Мета цих занять повинна полягати в тому, щоб сприяти закріпленню та автоматизації вмінь і навичок діалогічного мовлення, набутих вихованцями на заняттях. Для цього необхідно створювати природні або близькі до них ситуації, оскільки найважливішою ознакою діалогічної мови є ситуативність. Широке використання мовленнєвих ситуацій поза виховним процесом розширює рамки мовного спілкування у дітей. У позакласний час спілкування дітей

відбувається як правило, в природних ситуаціях (в їдальні, в ігровій кімнаті. У парку, на прогулянці, на спортивному майданчику) [11, с. 54-55].

Мовні ситуації часто створюються педагогом так, щоб наблизити їх до природних за допомогою наочних або словесних засобів (сюжетно-рольові ігри, інсценування окремих сюжетних сцен, демонстрація виконання правил поведінки тощо).

У педагогіці гра вважається важливим засобом корекції, тому для дітей найбільш прийнятною формою розвитку діалогічної мови в позакласний час є саме ігрова діяльність, для якої характерна наявність ситуацій, невимушеність обстановки. Гра створює ті умови, в яких може успішно розвиватися діалогічна мова, і в той же час сприяє здійсненню живого мовного спілкування. Для дошкільнят у плані діалогічної форми мовлення найбільш продуктивна сюжетно-рольова гра. У ній створюються природні умови для формування вмінь і навичок ведення діалогу стосовно тих побутових ситуацій, які оточують дітей. Для того, щоб вирішити поставлені завдання, необхідна попередня підготовка до гри. Великий ефект при підготовці до гри дає використання опорної схеми діалогу, який матиме місце в грі. У практиці ж часто спостерігається мовчазне виконання дій дітьми. Тому перш ніж почати гру необхідно познайомити дітей з опорною схемою, уважно її прочитати дітям, осмислити лексичний зміст, дати установку на запам'ятовування схеми-зразка. Надзвичайно важливо правильно скласти схему, щоб забезпечити дітям вільне орієнтування в ній, сприяти швидкому запам'ятовуванню. У схемі має бути забезпечена варіативність діалогічних єдностей, що сприятиме різноманітності гри. При складанні схеми треба враховувати, що кожна попередня репліка повинна розташовуватися вище наступної, що забезпечить більш вільне орієнтування дітей у схемі. Кожна репліка, яка є частиною діалогічної єдності, повинна розміщуватися в окремій графі, що сприятиме більш правильному і швидкому запам'ятовуванню діалогічних єдностей як складової частини діалогу[13, с . 73-74].

Окремою умовою початкового етапу формування діалогічної мови, навіть у пробній грі є те, що запам'ятовування зразка діалогу має відбуватися в невимушеній природній обстановці, а вихованці самі стежать за ходом діалогу, виправляють помилки товаришів, допомагають їм у використанні правильних реплік[13, с.82].

Наступним етапом є організація гри без схеми, але з установкою використовувати схему, вивчену раніше. Відрив від схеми сприяє поживленню гри, збільшенню кількості діалогічних єдностей, внесених у діалог самими вихованцями. На різних роках навчання відбувається природне ускладнення опорної схеми діалогу, змінюються ігрові ситуації. Поступово, у міру засвоєння змісту опорних схем, при зміні ігрової ситуації вихованці використовують у грі діалогічні єдності однакові за змістом, але різного лексичного наповнення і різної структури[13, с. 85]. Отже, необхідно виготовити кілька опорних схем-зразків для ведення діалогу, продумати і визначити, які мовні ситуації можна використовувати при організації сюжетно-рольової гри, відібрати лексичний матеріал і відпрацювати його з вихованцями на рівні усвідомлення значення кожного слова, можливості його вживання в діалозі, домагаючись вимови.

У процесі організації роботи з розвитку діалогічного мовлення в позакласний час обов'язково повинна даватися наступна установка: запам'ятати зразок, змінити його в новій ситуації, доповнити зразок новими словами тощо.

За правильне ведення діалогу, за ініціативу в грі, за внесення до зразка змін дітей потрібно обов'язково заохочувати. Дуже важливою обставиною є те, що при підготовці та організації гри необхідно продумати питання про активність та участь у грі дітей всієї групи. Багато ігор, пов'язаних з веденням діалогу, розраховані на участь 2-3х осіб. Можна організувати гру всієї групи, розбивши дітей на пари, запропонувавши спочатку різні схеми, а потім повторення гри без схеми. Більш сильним дітям слід доручити контроль за веденням діалогу. Той, хто знайде більше помилок в діалозі

граючих, отримує більш цікаву роль в грі. Вихователь стежить за ходом гри, зазначає, хто більше помітив помилок, хто провів гру без помилок, створює умови для участі в грі всіх хлопців у тій чи іншій ролі, що сприяє закріпленню різноманітних умінь і навичок у розвитку діалогічної мови. Діти вчаться ставити запитання і відповідати на них, спонукувати співрозмовника до дії і робити повідомлення. Все це в кінцевому рахунку сприяє запам'ятовуванню лексичного матеріалу і включенню його в активну промову, перенесенню досвіду ведення діалогу з ігрової діяльності в реальну дійсність[13].

У процесі навчання діалогу діти повинні оволодіти різними діалогічними структурами, слід послідовно включати в діалозі такі структури:

- Питання - відповідь (Де ти гуляв?)
- Повідомлення - питання (-Я гуляв у парку. Відповідь - З братом.)
- Повідомлення - повідомлення (- Я був у музеї).
- Спонування до дії - (- Підемо в кіно. - На який час? Питання - відповідь - На 12 годин.)

Перші два типи включаються в роботу на перших етапах, третій і четвертий набагато пізніше.

Досягнення вихованцями вільного словесного спілкування формується тривалою роботою та забезпеченням дітей багатим досвідом подібного спілкування.

Створення активного мовленнєвого середовища та увага до розвитку мови кожного з вихованців потребує від педагога вирішення наступних завдань:

- навчання дітей нормам мовленнєвого спілкування, прийнятим у суспільстві, повноцінному використанню словесного мовлення як засобу спілкування, пізнання, самопізнання, емоційного розвитку;

- навчання спілкуванню словесною промовою у своєму колективі, формування навичок ведення діалогу з будь-яким членом колективу, з однолітком, з вихователем;

- розвиток суспільності, подолання невпевненості в спілкуванні;

- формування потреби в спілкуванні з оточуючими, забезпечення спілкування не тільки на діловій основі, а й міжособистісного неформального спілкування на позитивній емоційній основі, коли дорослий виступає як джерело цікавих знань, умінь, душевного тепла та дружньої участі[28, с. 94].

Необхідний систематичний контроль за якістю усного мовлення, його виразності, дотримання орфоепічних норм, дотримання правил ведення діалогу або цілісного монологічного висловлювання.

Контроль за мовленнєвими вміннями та навичками, якими опановують дітей здійснюється у вигляді підсумкових заходів з розвитку мови, виховних заходів.

1.2. Психолого-педагогічні засади формування діалогічного мовлення дітей дошкільного віку

Мовний розвиток дітей середнього дошкільного віку характеризується наступними особливостями. Мислення дитини багато в чому визначають особливості його словника.

Відомий вітчизняний психолог Л. С. Виготський зазначає, що «наочно-дієве і наочно-образне мислення дітей середнього дошкільного віку пояснює переважання в їх словнику слів, позначають назви предметів, явищ, якостей. Оскільки словесно-логічне мислення у дітей цього віку ще не розвинене, то вони погано засвоюють слова узагальненої лексики, що виражають абстрактні і абстрактні поняття» [16, с. 46].

За даними О. Н. Гвоздева «в активному словнику чотирирічної дитини, як правило, спостерігається 50,2% іменників, 27,4% дієслів, 11,8% прикметників, 5,8% прислівників, 1,9% числівників, 1,2% сполучники, 0,9%

прийменників, 0,9% вигуків і частинок» [18, с.91]. Розглядаючи цей факт з психологічної точки зору і спираючись на висновки багатьох психологів, вчений пояснює це тим, що у маленьких дітей ще немає потреби в словах, що виражають ознаки, оскільки у них ще не сформовано саме відчуття ознаки. На думку О. Н. Гвоздєва «щоб це відчуття виникло, дитина повинна усвідомити неоднорідність однорідних предметів, йому необхідно навчитися порівнювати і робити висновки з порівняння. Через порівняння осягаються розміри і форма, кольори і властивості предмета. Ні в чому так наочно не позначається дозрівання психіки дітей, коли вони стають старшими, як саме в збільшенні числа прикметників, якими збагачується мова» [18, с. 94]. О. Н. Гвоздєв відзначає особливу мовну обдарованість дітей 4-5 років, яка проявляється в тому, що дитина «конструює форми слова, виходячи з їх значень» [18, с. 95]. На думку С. Н. Цейтлін, діти 4-5 років дуже часто «створюють» нові слова. «Якщо дитина не володіє словом, вона «творить» його за засвоєними раніше правилами» [33, с.46]. Таким чином, ненормативне словотвір у дітей відображає динамічний процес поступового засвоєння дитиною системи словотворення. При цьому діти не відразу правильно виділяють значення нового слова зі значень мотивуючого слово.

Відповідно до думки Т. І. Гризик, у дітей середнього дошкільного віку «значно розширюється коло граматичних явищ, якими опановує дитина. Дошкільник засвоює типи відмінків імен іменників, прикметників, числівників і відмінювання дієслова, оволодіває системою закінчень і правильним вживанням форм родового відмінка однини і множини іменників (нема (чого ?) шапки, рукавиць, штанів); узгодження іменників і прикметників у роді, числі і відмінку (добрий хлопчик, весела дівчинка, блакитне відро); форми дієслів в наказовому способі (стань! пострибай!)» [33, с. 49].

Завдяки цьому процесу дитина починає використовувати рідну мову як засіб спілкування і мислення. При цьому він поступово починає оволодівати діалогічними вміннями. За словами А. П. Воронової «у дітей середнього

дошкільного віку відбувається подальший розвиток діалогічного мовлення. Розвинений діалог дозволяє дитині легко входити в контакт як з дорослими, так і з однолітками. В процесі ігрової діяльності діти вчаться задавати один одному питання, вирішувати конфліктні ситуації, використовуючи набуті мовні засоби і діалогічні вміння» [40, с. 12].

У своєму дослідженні особливостей діалогічного мовлення Г.О. Лопатіна виділила етапи її освоєння дошкільнятами. Свої спостереження ця вчена проводила за дітьми 3-6 років в процесі їх спілкування один з одним, з дорослими і в ігровій діяльності.

Коротко охарактеризуємо результати цього дослідження. Перший період у формуванні діалогічного мовлення припадає на вік 3-4 роки. В цей період діти здатні «підтримувати бесіду в межах одного мікродіалогу протягом декількох секунд, а потім перемикаються на іншу тему. Репліки-реакції дитини дуже короткі, складаються з відповідей «так» або «ні». Це відбувається тому, що в цьому віці дитина ще не зовсім добре опанував мовними штампами (вітання, прощання, прохання, відмови і т. д.) і вміннями діалогічного мовлення, йому важко підтримувати діалог» [29, с. 103].

Дітям 4-5 років також ще важко підтримувати тривалу бесіду, однак вони вже вміють «переносити мовні штампи в типові ситуації, задавати серію питань, не дотримуючись логічної послідовності в побудові речень. Репліки-реакції стають розширеними (словосполучення або цілі речення), що спонукають до продовженню бесіди. Мікродіалоги складаються з декількох діалогічних єдностей, об'єднаних однією темою. Однак ініціативи в діалозі вони не виявляють, діалог в основному ініціюється дорослим» [29, с.103].

Наступний етап, виділений О.В. Лопатіною, відноситься до дітей 5-6 років, коли значно розширюється коло спілкування дитини. Формування діалогічного мовлення відбувається в процесі ігор зі однолітками або з іграшками. Діти «самі проявляють ініціативу в діалозі з дорослим і однолітками. В ході гри з ляльками самі пропонують про себе що-небудь розповісти ляльці «співрозмовнику» про побачене, почуте, активніше

використовують в діалозі мовні кліше (вітання, прощання, привітання, прохання, відмови і т.д.) [29, с. 103]. У цьому віці дошкільнята вже вміють задавати серію цілеспрямованих питань, в чіткої логічної послідовності. У грі «питання по своєму змістом дитина направляє уявному суб'єкту або ляльці. В таких ігрових ситуаціях дитина продумує відповідь за свою ляльку і промовляє від її обличчя, змінюючи інтонацію, модуляцію голосу. Діти вчаться і це їм цілком вдається складати діалоги складної структури, що складаються з декількох микротем. Використовувані ними репліки-реакції мають широкий смисловий спектр згоди, незгоди, ради, прохання і т. д.» [29, с. 104].

Діти 6-7 років вже досить добре володіють вміннями діалогічної мови: вступають в діалог, підтримують його протягом тривалого часу, вміють відповідати на питання і задавати їх. Сформульований дитиною 6-ти років питання такі, що вони " вимагають розгорнутої відповіді з новою інформацією. Діти вільно використовують штампи «мовного етикету», репліки в діалозі носять спонукає характер, здатні продовжити бесіду на задану тему. У цьому віці діти здатні домовитися, придумати правила гри, вирішувати конфліктні ситуації і т.д.» [29, с. 104].

Одночасно з оволодінням вміннями діалогічного мовлення удосконалюється і її виразність, що позитивно впливає на результативність діалогів дітей. У 6-7 років багато дітей використовують в діалогічного мовлення " цілий комплекс засобів інтонаційної виразності (мелодика, темп, тембр, ритм, логічний наголос і пауза). У діалогічному мовленні в цей віковий період оптимально використовуються невербальні засоби вираження емоцій, супроводжувані репліками» [29, с. 105].

Отже, Г.О. Лопатіна показала, що діалогічна мова у дошкільнят формується поступово в процесі спілкування з оточуючими людьми і в ігрової діяльності. За результатами досліджень Г.О. Лопатіної, поза навчання діалогічні навички розвиваються нерівномірно. У молодшому і середньому віці відбувається формування окремих діалогічних умінь, які потім

визначають рівень розвитку діалогічного мовлення дитини в старшому дошкільному віці.

Л. В. Ступак [13, с.104] зазначає, що діти середнього дошкільного віку " володіють потребою в спілкуванні, вони люблять розповідати про свої враження з особистого досвіду, охоче реагують на пропозиція розповісти про свої спостереження в природі, коханих іграшка. Однак у них не вистачає терпимості вислухати співрозмовника, все починають говорити паралельно. У діалозі з однолітком діти отримують досвід рівності в спілкуванні; вчаться перевіряти один одного і себе; вчаться говорити більш виразно, зв'язно, задавати питання, відповідати, міркувати. За спостереженнями А. Г. Арушанової [2, с.8731], в діалогічному спілкуванні діти 4-5 років випробовуються комунікативні труднощі, викликані невмінням будувати спілкування з урахуванням структури діалогу:

- не вміють орієнтуватися на партнера, задавати питання і відповідати на поставлене запитання;

- не можуть правильно сформулювати спонукання (пропозиція, наказ, прохання) або відмовитися від виконання того, що висловлено як прохання або наказ;

- утрудняються у формулюванні повідомлення з метою інформування співрозмовника або затвердження своєї думки;

- не володіють нормами і правилами етикетного спілкування в діалозі.

А. Г. Арушанової виділені і охарактеризовані наступні критерії і показники для оцінки рівня розвитку зв'язного діалогічного мовлення у дітей середнього дошкільного віку [2, с.89].

1.3. Мовлення дітей дошкільного віку в умовах освітнього процесу ЗДО

Одна з основних функцій мовлення, що розвиваються в дошкільному віці, - комунікативна функція, або функція спілкування. Вже в ранньому

дитинстві дитина користується мовленням як засобом спілкування. Однак вона спілкується лише із близькими або добре знайомими людьми. Спілкування в цьому випадку виникає з приводу конкретної ситуації, у яку включені дорослі й сама дитина. Спілкування в конкретній ситуації з приводу тих або інших дій, предметів або явищ здійснюється за допомогою ситуативного мовлення. Це мовлення являє собою питання, які виникають у зв'язку з діяльністю або при знайомстві з новими предметами чи явищами, відповіді на питання, врешті решт, певні вимоги, які ставить дитина [12, с.45].

Ситуативне мовлення цілком зрозуміле співрозмовникам, але за звичай незрозуміла сторонній особі, що не знає ситуації. Ситуативність може бути представлена в мовленні дитини різноманітними формами. Так, наприклад, типовим для ситуативного мовлення є випадання підмета, якого мається на увазі. Він у більшості випадків замінюється займенником. Мовлення аж занадто багате словами «він», «вона», «вони», причому по контексту неможливо встановити, до кого (або до чого) ці займенники відносяться. Так само мовлення розкошує прислівниками й словесними шаблонами, які, однак, зовсім не уточнюють його змісту. Вказівка «там» виступає, наприклад, як вказівка за формою, але не по суті [12, с. 47].

Партнер дитини по діалогу чекає від неї чіткого, виразного мовлення, вимагає побудови мовного контексту, більше незалежного від мовної ситуації. Під впливом оточення дитина починає перебудовувати ситуативну мову на мову, більше зрозумілу слухачеві. Поступово вона замінює нескінченно повторювані займенники іменниками, які вносять певну зрозумілість. У старших дошкільників при намаганні щось розповісти з'являється типова для їхнього віку мовна конструкція: дитина спочатку вводить займенник («вона», «він»), а потім, відчуваючи неясність свого викладу, пояснює займенник іменником: «Вона (дівчинка) пішла»; «Вона (корова) заколола»; «Він (вовк) напав»; і т.д. Це істотний етап у мовному розвитку дитини. Ситуативний спосіб викладу переривається поясненнями,

орієнтованими на співрозмовника. Питання з приводу змісту розповіді викликають на цьому етапі мовного розвитку бажання відповісти більш докладно й зрозуміло [12, с.48].

По мірі розширення кола спілкування й по мірі росту пізнавальних інтересів дитина оволодіває контекстним мовленням. Контекстне мовлення досить повно описує ситуацію для того, щоб вона була зрозуміла без її безпосереднього сприйняття. Переказ книг, розповідь про цікавий факт або опис предмета не можуть бути зрозумілі слухачеві без чіткого викладу. Дитина починає висувати вимоги до самого себе й намагається застосовувати їх при побудові розповіді.

Опановуючи закони побудови контекстного мовлення, дитина не перестає користуватися ситуативним мовленням, що не є мовленням нижчого рангу. В умовах безпосереднього спілкування ним користується й дорослий. Згодом дитина починає усе більш досконало і до місця використовувати і ситуативне, і контекстне мовлення залежно від умов і характеру спілкування.

Особливим типом є пояснювальне мовлення дитини. У старшому дошкільному віці в дитини виникає потреба пояснити ровесникові зміст майбутньої гри, призначення іграшки й багато чого іншого. Нерідко навіть незначне непорозуміння призводить до взаємного невдоволення мовця й слухача. Пояснювальне мовлення вимагає певної послідовності викладу, виділення й вказівки головних зв'язків і відносин у ситуації, які співрозмовник повинен зрозуміти [14, с.46].

Головна особливість дошкільного віку – поява регулятивної (регуляції і диференційованого впливу), плануючої функції мовлення. Рольова гра, що потребує узгодженого виконання правил, без сумніву, сприяє становленню плануючої функції мовлення. Якщо номінативне мовлення складається в дитини до двох років, то мовлення, що передує дії й організовує її, складається між 4 і 5 роками [32, с. 132].

Плануюча функція полягає в тому, що протягом дошкільного віку мовлення дитини перетворюється в засіб планування й регуляції її

практичної поведінки. Виконувати цю функцію мовлення починає у зв'язку з тим, що воно зливається з мисленням дитини.

Мислення дитини в ранньому дитинстві включено в його практичну предметну діяльність. Що стосується мовлення, то воно в процесі вирішення завдань виступає у вигляді звертань до дорослого за допомогою. До кінця раннього дитинства в мовленні дітей, які взялися за виконання будь-якого завдання, з'являється багато слів, які начебто нікому не адресовані. Частково це вигуки, що виражають ставлення дитини до того, що відбувається, частково - слова, що позначають дії та їхні результати (наприклад, дитина бере молоток, стукає й коментує свої дії в такий спосіб: «Тук-тук... забив. Вова забив!»).

Мовлення дитини, що виникає під час діяльності й звернене до себе самого, називається егоцентричним мовленням. Протягом дошкільного віку егоцентричне мовлення змінюється. У ньому з'являються вислови, що не просто констатують те, що робить дитина, а що випереджають і направляють його практичну діяльність. Такі вислови передають образну думку дитини, що випереджають практичну поведінку. Ближче до старшого дошкільного віку егоцентричне мовлення зустрічається рідше. Якщо дитина під час виконання роботи ні з ким не спілкується, найчастіше вона виконує її мовчки. Це не значить, що його мислення перестає протікати в мовленнєвій формі. Егоцентричне мовлення піддається інтеріоризації, перетворюється у внутрішнє мовлення і в цій формі зберігає свою плануючу функцію. Егоцентричне мовлення є, таким чином, проміжним щаблем між зовнішнім та внутрішнім мовленням дитини [15, с. 19].

Знакова функція проявляється у малюванні й інших видах продуктивної діяльності, де дитина відкриває для себе можливість використати предмети-знаки як замітники відсутніх предметів.

Розвиток мовлення як знакової форми діяльності не може бути зрозумілим за межами співвідношення з розвитком інших знакових форм. У грі дитина відкриває знаковий зміст предмета-замінника, а в малюванні -

знаковий зміст графічних побудов. Одночасне називання одним словом-найменуванням відсутнього предмета і його замітника або предмета й графічної побудови насичує значення слова знаковим змістом. Знаковий зміст осягається в предметній діяльності (дитина поступово опановує функціональні призначення предметів), слово, залишаючись тим самим у своєму найменуванні, змінює свій психологічний зміст. Слово виступає як своєрідний знак, використовуваний для зберігання й передачі ідеальної інформації про те, що лежить за межами словесного позначення [10, с.15].

На етапі розвитку знакової функції в дошкільному віці дитина інтенсивно просувається в простір знакових заміщень об'єктивних природних і власне людських реалій. Знакова функція мовлення - ключ для входження в світ людського соціально-психологічного простору, засіб для розуміння людьми один одного.

Через оволодіння знаками дитина починає відповідати рівню знакового розвитку цивілізації, стає сучасником свого століття.

Експресивна функція є генетично найдавнішою функцією, що властива всім високоорганізованим тваринам. Вся емоційна сфера працює на експресивну функцію мовлення, прикрашаючи її комунікативну й всі інші сторони.

Експресивна функція супроводжує всі види мовлення, починаючи від автономної (мовлення для себе).

У дошкільному віці, особливо у віці трьох-чотирьох років, почуття панують над всіма сторонами життя дитини, надаючи їм особливого забарвлення й виразності. Маленька дитина ще не вміє керувати своїми емоціями і майже завжди виявляється в полоні почуття, яке її захопило.

Спілкуючись із іншими людьми, дитина в мовленні виявляє своє емоційне ставлення до того, про що вона прагне розповісти, або до самих учасників спілкування. Експресивна функція пронизує не тільки невербальні форми спілкування, але й впливає на побудову мовлення дитини. Ця особливість дитячого мовлення робить його досить виразним.

Емоційна безпосередність дитячого мовлення приязно приймається оточуючими дитину дорослими. Для добре рефлексуючого маляти це може стати засобом впливу на дорослих. Однак «дитячість», яка навмисне демонструється дитиною, не приймається більшістю дорослих, тому їй доводиться робити над собою зусилля - контролювати себе й бути природним, а не демонстративним.

До кінця дошкільного віку можна спостерігати диференціацію функцій: “відокремлення мовлення для себе й мовлення для інших із загальної, нерозчленованої мовленнєвої функції, яка виконує в ранньому віці обидва ці призначення майже зовсім однаковим способом” [16, с.239]. “У процесі росту, - пише Л.С.Виготський, - соціальне мовлення дитини, яке є багатофункціональним, розвивається за принципом диференціації на егоцентричне і комунікативне мовлення” [16, с.241]. Вчений назвав егоцентричне і комунікативне мовлення однаково соціальним, але різноспрямованим. Аналіз егоцентричного мовлення дозволяє розкрити загальні особливості генезису мовленнєвих функцій: з’являючись у спільній діяльності з дорослими, ці функції пізніше інтеріоризуються, тобто перетворюються у внутрішній прийом, або внутрішнє мовлення, яке визначає особливості діяльності й поведінки людини. Егоцентричне мовлення перехідне: за формою воно ще зовнішнє, але за функцією вже внутрішнє.

Дітям дошкільного віку в процесі оволодіння мовленням необхідна допомога як з боку батьків, так і з боку педагога. Спробуємо окреслити необхідний педагогічний вплив в процесі розвитку мовлення дошкільника.

На п'ятому році життя звуки закріплюють у такий послідовності: с (сь), з (зь), ц, ш, ж, ч, щ, л (ль), р (рь). Роблять це так: дитина називає предмети, зображені на картинках, які показує дорослий. При цьому маля інтонаційно виділяє звуки у кожному слові: ссстіл, ссслоненя і т.д. [9, с.76].

Для закріплення звуків, а також для розвитку уваги до мовлення дорослих дитині дають завдання на договорювання слів в невеликих віршах. Під час читання тексту дорослий просить дитину уважно слухати, щоб

правильно закінчити текст, тобто дібрати слова не тільки близькі по звучанню, але й за змістом. При невдалому доборі слів текст читають повторно, дитині дають правильний зразок і вимагають чіткої вимови звуку. Ігри й вправи для дітей від 4 до 5 років спрямовані як на формування правильної вимови, так і на розвиток фонематичного сприйняття (одні з них спрямовані на закріплення звуку, інші сприяють вихованню вміння почути, впізнати звук у слові; треті - на формування вміння із групи різних слів виділити тільки ті слова, у яких є даний звук, і т.д., тобто робота із закріплення звуків повинна йти паралельно с розвитком фонематичного сприйняття) [9, с.84].

Для закріплення звуку у фразі, правильного вживання його в мовленні, для вироблення чіткої дикції дитині пропонують повторювати скоромовки (скоромовки використовують також для розвитку артикуляційного апарата, для тренування в проголошенні слів з різною гучністю: тихо, помірковано, голосно, пошепки), заучувати й чітко відтворювати загадки (загадки рекомендуються, крім того, для розвитку слухової уваги, тобто вміння уважно слухати мовлення, фонематичного сприйняття, тому що дитині пропонують визначити в слові-відгадці даний звук), вірші, лічилки, невеликі оповідання, насичені певними звуками. На цьому ж мовному матеріалі маля вчиться читати вірші досить голосно в потрібному темпі, правильно користуватися інтонаційними засобами виразності. З метою формування правильної вимови звуків і розвитку фонематичного сприйняття використовуються також картинки: дитині пропонують знайти на малюнках такі предмети, у назві яких є даний звук, і одночасно вимовити слово так, щоб він звучав ясно й чітко.

На шостому році життя дітей вчать чітко вимовляти всі звуки рідної мови, розрізняти на слух і у вимові такі групи звуків: с-з, с-ц, ж-ш, ч-щ, с-ш, з-ж, ц-ч, с (сь)-щ, л-р продовжують удосконалювати фонематичний слух, розвивати голосовий апарат, проводять роботу з виховання звукової культури мовлення. Для розрізнення звуків у власній вимові дитині

пропонують називати зображені на картинках предмети, в назві яких є обидва диференційовані звуки, близькі по звучанню. При цьому дитина повинна вимовляти слова так, щоб у них ясно чулися (тобто вимовляти звуки слід протяжно, наприклад, при диференціації звуків сі з відтворювати слова так: ссслон—зззаєць). Таким чином, дитина одночасно вправляється в чіткій вимові важких в артикуляційному відношенні звуків, зміцнює свій артикуляційний апарат[9, с.87]..

Отже, формування функцій діалогічного мовлення спонукає дітей до оволодіння рідною мовою, його граматичною будовою і фонетичною лексикою. Діалог є основною формою спілкування дошкільнят, яка, в свою чергу, є ядром для зародження зв'язного мовлення дитини. Отож можна зробити висновок, що формувати діалогічні вміння дітей потрібно з молодшого дошкільного віку

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Критерії та рівні сформованості діалогічного мовлення дітей дошкільного віку

Формуванню і розвитку діалогічного мовлення дошкільників активно сприяє організація різних видів мовленнєвої діяльності (театралізованої, ігрової, виконавчої). Для того щоб дошкільник зміг опанувати мовними навичками, розвинути творчу уяву, посилити розумові операції, необхідні для реалізації процесу творчого самовираження, потрібна систематична і цілеспрямована організація ігрової, театралізованої, виконавчої діяльності, які будуть враховувати індивідуальність кожної дитини [17, с.6]. Необхідно сказати про те, що заходи, спрямовані на розвиток мовлення дітей дошкільного віку через різні види діяльності, мають величезне значення. В першу чергу такий вид діяльності допомагають засвоєнню багатства рідної мови, його виражальних засобів. Це дозволяє дитині вести цікавий і насичений діалог зі співрозмовником [19,с.19]. Також участь дітей в театралізованій діяльності сприяє появі живого інтересу до самостійного пізнання і роздумів. Потім дошкільнята можуть поділитися один з одним своїми думками в формі діалогу [25, с.5]. Крім того, вдосконалюється артикуляційний апарат дитини в процесі заучування і промовляння своєї ролі в театралізованій діяльності.

Участь дітей у різних видах діяльності стимулює активне мовлення і сприяє розвитку елементів мовного спілкування: міміки, жестів, пантоміміки, інтонації, модуляції голосу, що є невід'ємним елементом діалогічного мовлення. Для правильної, а найголовніше результативної організації різних видів мовленнєвої діяльності в аспекті розвитку діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку необхідно враховувати такі принципи [25,с.7]. По-перше, заняття, які проводяться з метою формування і розвитку

діалогічного мовлення дітей повинні бути змістовними, включати в себе різноманітні методи і форми роботи. По-друге, необхідно залучати в таку діяльність усіх дітей групи, навіть малоактивних і, навіть, тих, які погано говорять, так як це дозволить їм отримати досвід участі в організованій діяльності з іншими дітьми і посприє формуванню мовлення. По-третє, потрібно організовувати співпрацю дітей один з одним, а також з дорослими. Головне, щоб самі дорослі були підготовлені і зацікавлені в цьому діалозі. Для того щоб успішно розвивати діалогічне мовлення у дітей старшого дошкільного віку через різні види діяльності, педагогу необхідно застосовувати різні прийоми. Наприклад, це може бути вивчення скоромовок, ведення бесід, формулювання питань і відповідей, інсценування художніх творів [25, с.9]. Для розкриття повного уявлення про формування та розвиток діалогічного мовлення дошкільників за допомогою різних видів мовленнєвої діяльності потрібно описати результати роботи вихователя в цьому напрямку. Результатом може бути вироблення дітьми правильного, красивого, емоційно-забарвленого зв'язного мовлення, яке насичене образними виразами, навіть фразеологізмами. Також після проведення комплексу заходів з розвитку мовлення, діти можуть використовувати різні типи мовлення і форми зв'язкових висловлювань для рішення конкретних ігрових комунікативних ситуацій (міркування, пояснення, відтворення казкових діалогів). Оскільки діти повсякденно беруть участь в організованій діяльності з розвитку діалогічного мовлення, їх мова стає зрозумілішою, виразнішою, граматично оформленою. Крім того, при підготовці і показі інсценувань, розігруванні етюдів у дітей розвивається зв'язне мовлення, яке є емоційно забарвленим і передбачає широке вживання вербальних і невербальних засобів виразності (адже під час відтворення сюжетів діти засвоюють норми мови) [35]. Результатом стає вираження дітьми своїх почуттів, вражень, переживань, які вони можуть використовувати в безпосередньому контакті один з одним.

Для виявлення результатів рівня сформованості діалогічного мовлення дошкільників нами на базі ЗДО «Малютко» м. Апостолове було проведено констатувальний експеримент, метою якого було вивчення рівня сформованості діалогічних умінь у дітей старшого дошкільного віку. Для вирішення мети нами були поставлені наступні завдання:

- виявити вихідні рівні розвитку діалогічного мовлення у дошкільників;

- вивчити динаміку розвитку діалогічного мовлення.

Під час підбору діагностичних завдань ми керувалися необхідністю занурення дитини в такі умови, в яких би вона у повній мірі змогла б проявити сформовані навички діалогічного мовлення. Перш ніж приступити безпосередньо до підбору діагностичних завдань, ми вивчили необхідний матеріал і побудували діагностику виявлення вихідного рівня розвитку діалогічного мовлення дітей за такими етапами.

Перший етап діагностики - оцінювання рівня підготовленого діалогічного мовлення. Критерії оцінки: *змістовна сторона діалогу* - оволодіння окремими діалогічними навичками (уміння вступати в діалог, вміння підтримувати і завершувати спілкування, вміння говорити виразно в нормальному темпі, користуватися інтонацією діалогу); *результативна сторона* - оволодіння найбільш типовими фразами мовного етикету (звернення, знайомство, вітання, привернення уваги, запрошення, прохання, згода і відмова, вибачення, скарга, співчуття, несхвалення, привітання, подяка, прощання та ін.), постановкою питань, а також умінням швидко реагувати на них, вести розпитування, стимульовану бесіду, додавати, змінювати репліки.

Другий етап діагностики - оцінювання рівня підготовленого діалогічного мовлення в ситуаціях стимульованого спілкування з опорою на сформовані діалогічні вміння. Критерії оцінки: *змістовна сторона* - оволодіння діалогічними вміннями в ситуаціях стимульованого спілкування;

результативна сторона - вміння складати діалог за наданим вихователем змістом бесіди, опорним словами, планом, темою чи опису мовної ситуації.

Отже, для виявлення початкового рівня розвитку мовлення дітей, ми підібрали діагностичний інструментарій - це опитувальник за трьома напрямками та критерії і показники сформованості діалогічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

В якості критеріїв сформованості діалогічного мовлення у дошкільників виступили такі навички: володіння мовним етикетом; запит інформації; складання діалогу. Наявність цих навичок визначалися за такими показниками: об'ємом фраз мовленнєвого етикету; використанням різних типів запитань (загальні, спеціальні, альтернативні, розчленовані); самостійність і послідовність під час розпитування; обсяг і характеристика діалогічних єдностей в складених дітьми діалогах; конструкції речень, що використовують діти (короткі, поширені, наявність звернень, мовних помилок).

1. Мовний етикет.

Мета - виявити вихідний рівень оволодіння дітьми мовним етикетом (поведінку і спілкування в різних життєвих ситуаціях). В даному діагностичному завданні дітям пропонувалися різні ситуації спілкування, в які діти можуть потрапити в повсякденному житті. Діти описували свою поведінку в запропонованих ситуаціях.

Опитування проводилося з кожною дитиною індивідуально, щоб побачити більш правдиве і природне спілкування дитини. Результати фіксувалися в протокол проведення діагностичних завдань (Таблиця 1).

Мовні ситуації спілкування:

1. Ти прийшов (ла) в дитячий сад і зустрів (ла) виховательку. Як ти її будеш вітати? Як по-іншому можна привітатися?

2. До вас у групу прийшла нова дівчинка. Тобі захотілося з нею познайомитися. Як ти до неї звернешся?

3. Ти поливаєш квіти в груповий кімнаті. Один з горщиків знаходиться на шафі, і ти не зміг (ла) його дістати. Як ти звернешся за допомогою до няні, що ти їй скажеш?

4. Ти грав (а) з м'ячем біля клумби. Захопився (лась) грою і ненавмисно зламав(а) улюблену мамину квітку. Що ти їй скажеш?

5. Ти захотів (а) бути капітаном на кораблі, але капітанський місток уже зайняв інший хлопчик. Що ти йому скажеш? Як ти вчиниш, якщо він не захоче поступитися тобі місцем?

6. Тобі потрібно дізнатися, котра година. Назустріч іде дорослий. Як необхідно до нього звернутися?

Показники оцінювання:

- різноманітність чемних слів і звернень;
- види використаних реплік;
- наявність помилок у вживанні слів і їх форм;
- самостійність мови.

Критерії оцінювання (у балах):

3 бали - високий рівень. Діти добре володіють повсякденним мовним етикетом, вживають різні його форми в залежності від ситуації. Користуються різними типами речень, включаючи в них звертання до співрозмовника і фрази ввічливості. До незнайомих дорослих звертаються, використовуючи слова: «вибачте», «скажіть, будь ласка».

2 бали - середній рівень. Мовний етикет вживають лише в добре завчених ситуаціях (вітання, прощання, прохання). Названі мовні штампи одноманітні, замінити їх аналогічними діти не можуть. Репліки дітей в таких ситуаціях включають тільки мовні штамп без звернення до співбесідника. Не знаючи необхідного в даній ситуації мовного штамп, діти відповідають непрямою мовою, часто з помилками або вирішують мовні завдання, використовуючи наявний досвід.

1 бал - низький рівень. Діти володіють обмеженим обсягом фраз мовного етикету, яким були навчені раніше і в яких вправляються щоденно

(вітання, прохання, вибачення), хоча часто змішують їх. Користуються лише однією загальноживаною формою, і замінити її аналогічну не можуть. Незнання мовних зворотів ускладнює спроби дітей цього рівня вступити в контакт з дорослими і однолітками. Самостійно з промови дорослих фрази мовного етикету діти не запозичують. Змішують форми звернення до дитини і дорослог.

2. Запит інформації.

Мета - з'ясувати, чи вміють діти самостійно робити запит інформації. Дітям пропонувалося визначити задуману тварину з числа зображених на картинках: лисиця, вовк, ведмідь, заєць, білка, корова, кінь, кішка, собака. Завдання вважалось виконаним, якщо дитина правильно називала задуману тваринку. *Показники оцінки:*

- темп ведення розпитування;
- види поставлених запитань;
- кількість питань;
- самостійність ведення розпитування.

Критерії оцінювання (у балах):

3 бали - високий рівень. Діти здатні самостійно вести розпитування, в результаті якого досягається мета. Розпитування проходить в швидкому темпі, без тривалих пауз і допомоги співрозмовника. Користуються всіма видами запитань (загальними, спеціальними, альтернативними, розчленованими).

2 бали - середній рівень. Діти цього рівня здатні ставити де-які питання за допомогою дорослого, проте логічної послідовності, самостійності у веденні розпитування немає. Мета розпитування досягається шляхом вгадування, перерахування всіх предметів. Під час розпитування діти часто відволікаються. Якщо швидко вгадувати не вдається - втрачають інтерес до гри. Темп розпитування уповільнюють паузи, викликані незнанням.

1 бал - низький рівень. Діти здатні відповідати на різні типи запитань, проте формулювати їх самостійно не можуть. Вести розпитування відмовляються.

3. Складання діалогів.

Мета - визначити чи використовують діти наявні навички діалогічного мовлення при самостійному складанні діалогів на запропоновану ситуацію. Дітям пропонувалося за картинкою, на якій зображені два розмовляючих зайця, придумати, про що вони говорять.

Показники оцінки:

- самостійність у складанні діалогу;
- кількість в ньому діалогічних одиниць;
- види реплік;
- об'єм інформації;
- зміст діалогу.

Критерії оцінювання (у балах):

3 бали - високий рівень. Діалоги, складені дітьми за картинкою, мають складну структуру, складаються з 4-6 і більше двочленних діалогічних єдностей. До їх складу включений також мовний етикет. Зміст діалогів, як правило, відображає сюжет картини, але можливий і відхід від неї. При передачі діалогу діти користуються прямою мовою. Мова правильна, але присутні окремі синтаксичні та граматичні помилки.

2 бали - середній рівень. Діалоги, складені дітьми за картинкою, включають 1-3 діалогічних єдності. Діти не можуть придумати зміст бесіди, не знають, як почати і закінчити діалог. Репліки складаються з однієї фрази. Речення використовуються як прості, однослівні, так і складної структури. Мовний етикет в репліки не включається. Діалоги малозмістовні, побудовані за сюжетом картинки або відображають думки і висловлювання дорослих. У промові дітей багато синтаксичних і граматичних помилок за рахунок вживання складних конструкцій.

1 бал - низький рівень. Діалоги за картинкою діти цього рівня придумати не можуть. Складають окремі репліки або визначають тільки тему розмови, яка відображає зміст картинки.

Перший напрямок дозволяє виявити вміння володіння дітьми мовним етикетом, який відіграє важливу роль в діалогічному мовленні. Володіння мовним етикетом дозволяє позитивно налаштувати співрозмовника і ввічливо вести діалог. Тут дітям потрібно було відповісти, як би вони повелися в тій чи іншій ситуації, яка передбачає демонстрацію свого мовного етикету, свою ввічливості.

Другий напрямок виявляє вміння дитини задавати питання, отримувати необхідну інформацію. Адже одна з цілей діалогічного спілкування - обмін корисною інформацією, тому дітям потрібно вміти ставити коректні, зрозумілі і точні запитання для отримання необхідної інформації. У цьому завданні дітям потрібно було відгадати задуману тваринку за допомогою запитань. Останній напрям дозволить вивчити вміння дітей складати діалоги в цілому завданні дітям пропонувалося за картинкою, на якій зображені два зайці, як учасники бесіди, придумати, про що вони говорять. Вхідна діагностика проводилася з кожною дитиною індивідуально, тому вона зайняла 3 дні. Після проведення кожного діагностичного завдання результати дитини були співвіднесені з критеріями оцінювання рівня сформованості діалогічних умінь. Для фіксування результатів діагностики, ми склали узагальнюючу таблицю за отриманими результатами діагностики .

Таблиця 2.1.

Результати вихідної діагностики діалогічного мовлення дітей

ІІІ дитини	Діагностика рівня діалогічного мовлення			Усього балів
	Мовний етикет	Запит інформації	Складання діалогів	
Альбіна О.	3	2	3	8
Дмитро К.	3	2	3	8
Євген А.	3	3	2	8
Мілана П.	3	2	1	6
Софія Р.	3	2	2	7

Іван П.	2	3	1	6
Ангеліна Б.	3	1	1	5
Марат О.	2	2	1	5
Валерія Д.	1	2	3	6
Вікторія Ф.	2	1	1	4
Поліна К.	2	2	3	7
Захар Т.	2	2	2	6
Іван Т.	1	2	1	4
Софія Р.	1	2	3	6
Іван П.	2	2	1	5
Ангеліна Б.	3	1	3	7
Марат О.	3	3	2	8
Валерія Д.	3	1	1	5
Вікторія Ф.	1	3	2	6
Поліна К.	2	2	1	5
Захар Т.	1	1	2	4
Іван Т.	2	2	1	5
Світлана О.	2	1	2	5

Оцінка результатів:

Високий рівень (9-7 балів)

Середній рівень (6-5 балів)

Низький рівень - менше 5 балів.

Для більш чіткого уявлення отриманих результатів, ми представили їх у вигляді кругової діаграми (рисунок 1).

Рис.1 Результати проведення вхідної діагностики.

Отже, як ми бачимо з діаграми, що 7 людини з групи (29% від загальної кількості дітей) показали високий рівень сформованості діалогічних умінь. Діти в залежності від ситуації вживали в своїх відповідях повсякденні фрази і фрази ввічливості (здрастуйте, вибачте, будь ласка, до побачення). Також 5 з 7 дітей самостійно задавали уточнюючі питання, досягаючи результат діагностичного завдання. Необхідно сказати про те, що всі складені дітьми діалоги відображали сюжет картини, діти намагалися не відходити від нього. Мова дітей була правильною, але у всіх дітей були граматичні помилки.

Більшість дітей показали середній рівень сформованості діалогічного мовлення (13 осіб - 54%). Діти використовували навички мовного етикету в ситуаціях тільки привітання, або тільки прощання. Мовні штампи діти самостійно замінити не змогли. Часто діти відповідали опосередковано, роблячи помилки, вирішували мовні завдання, використовуючи наявний у них досвід. Діти задавали питання тільки за допомогою дорослого і без логічної послідовності. Мета розпитування досягалася шляхом вгадування, пере-числення всіх предметів. Під час виконання завдання діти часто відволікалися. Дітям важко було вести діалог, вони не знали, що і як сказати. Відповіді та питання склалися з 1-2 слів. Діалоги, складені дітьми, були побудовані за сюжетом картинки або відображали думки і висловлювання дорослих. У промові дітей багато синтаксичних і граматичних помилок.

Не обійшлося і без дітей, які показали низький рівень сформованості діалогічних умінь. Їх виявилось 4 особи (17% від загальної кількості дітей). Діти показали досить маленький запас мовного етикету, замінити фрази і слова на аналогічні самостійно не змогли, їм важко було вступити в діалог. Діти відповідали на запитання, але самі їх задавали з великими труднощами. Деякі розпитування вести відмовлялися, деякі вели його неактивно. Діалоги за картинкою діти цього рівня придумати не змогли. Складають окремі репліки або визначають тільки тему розмови, яка відображає зміст картинки.

Для того щоб рівень сформованості діалогічного мовлення у дітей був приблизно однаковим, а саме щоб діти показали високий рівень сформованості цих умінь, ми розробили комплекс занять.

2.2. Комплекс занять з формування умінь діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку

Метою нашої випускної роботи є теоретичне обґрунтування, розробка і практичне впровадження в освітній процес комплексу занять, спрямованого на формування діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Нами був розроблений комплекс занять з дітьми для розвитку діалогічного мовлення дошкільників в процесі різних видів діяльності.

При оцінюванні результативності комплексу занять з формування діалогічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку була використана та ж діагностика, що і при виявленні вихідного рівня розвитку діалогічних умінь.

Нами були проведені 5 занять розробленого комплексу.

Заняття проводилися в старшій дошкільного групі (5-6 років) «Червона шапочка», в якій навчається 24 дитини.

Заняття складаються з привітання, основної частини і прощання. В якості ритуалу вітання і прощання один одного були використані рухливі та розслаблюючі гри, дихальна і ритмічна гімнастики. Також на заняттях діти займалися інсценізацією і розігруванням маленьких творів, розгадували загадки і придумували діалоги, складали речення, ланцюжки слів і утворювали різні форми слів.

Заняття програми спрямовані на розвиток і вдосконалення навичок діалогічного спілкування дітей старшого дошкільного віку (5-6 років). Програма включає в себе 8 комплексних занять, які розраховані на 1 місяці навчання (2 заняття на тиждень). Мета і основний зміст занять описані в

наступній таблиці 2. Більш докладні конспекти наведені в додатку 1 дипломної роботи.

Таблиця 2.2

Зміст занять з формування діалогічних умінь у дітей старшого дошкільного віку у процесі освітньої діяльності

№	Зміст занять	Мета занять
1	<p>1.Привітання.</p> <p>2.Гра «Хто мене покликав?»</p> <p>3. Передача чужої інтонації.</p> <p>4.Бесіда «Міміка і жести».</p> <p>5.Гра «Здогадайся, хто я?»</p> <p>6. Прощання.</p>	<p>1) створити на занятті емоційно-сприятливі атмосферу для дружніх стосунків;</p> <p>2) розвивати здатність розуміти співбесідника;</p> <p>3) познайомити дітей з поняттями «міміка» і «жест»;</p> <p>4) тренувати дітей в зображенні героїв за допомогою міміки і жестів.</p>
2	<p>1.Привітання.</p> <p>2. Гра «Ланцюжок слів».</p> <p>3.Гра з м'ячем.</p> <p>4.Гра «Озвуч мене».</p> <p>5. Пальчикова гра.</p> <p>6. Прощання.</p>	<p>1) сприяти формуванню зв'язного мовлення;</p> <p>2) виховувати культуру спілкування (ввічливість, співчуття, совісність, скромність, дружелюбність);</p> <p>3) розширювати і активізувати словниковий запас;</p> <p>4) спонукати дітей до активного спілкування, вміння будувати діалог.</p>
3	<p>1.Привітання.</p> <p>2. Бесіда про подорожі.</p> <p>3.Гра «Зобразь героя».</p>	<p>1) розвивати виразність рухів, жестів, міміки, голосу;</p> <p>2) активізувати словник</p>

		<p>4. Гра «Дізнайся хто говорить від чужого імені».</p> <p>5. Прощання</p>	<p>дітей, закріплювати вміння користуватися поняттями «жест», «міміка»;</p> <p>3) розвивати сприятливу атмосферу в колективі.</p> <p>4) тренувати мовний апарат дітей під час заняття.</p>
4	3	<p>1. Привітання.</p> <p>2.Бесіда про подорожі.</p> <p>3.Казка про гномів</p> <p>4.Вправа на вдосконалення уваги, реакції і координації рухів «Машинки».</p> <p>5.Психогімнастика «Свіча»</p> <p>6.Вправа «Складаємо казку»</p> <p>7.Гра «Я - веселий гном»</p>	<p>) формувати артистизм, засоби емоційної виразності: інтонацію, міміку, позу, характерні руху, ходу;</p> <p>2) розвивати координацію рухів, орієнтацію в просторі, увагу, пам'ять;</p> <p>3) тренувати мовний апарат дітей під час заняття;</p> <p>4) формувати виразність дитячого мовлення;</p> <p>5) виховувати позитивні емоції, доброзичливі взаємини між дітьми.</p>
5	3	<p>1.Привітання.</p> <p>2.Гра з уявними предметами.</p> <p>3.Гра «День народження».</p> <p>4.Гра «Кращий друг».</p> <p>5.Прощання.</p>	<p>1) сприяти розвитку почуття правди і віри в вигадки;</p> <p>2) вчити дітей діяти на сцені погоджено один з одним;</p> <p>3) розвивати навички дії з уявними предметами, виховувати доброзичливість і контактність у відношеннях з</p>

		однолітками.
6	3	<p>1.Привітання.</p> <p>2.Сюрпризний момент.</p> <p>3.Знайомство з поняттям «Баба-Яга».</p> <p>4.Розгадування загадок.</p> <p>5.Інсценування .</p> <p>6.Виставка малюнків.</p> <p>7.Прощання.</p>
		<p>1) розвивати діалогічне мовлення дітей, інтонаційну виразність мови;</p> <p>2) розвивати у дітей творчу уяву, вчити вживатися в художній образ;</p> <p>3) спонукати до виразності (пантоміма), розвивати навички імпровізації, співвідносити емоційний стан героя з характером музики;</p> <p>4) вчити вступати у взаємодію з партнером, в підгрупах;</p> <p>5) виховувати доброту, бажання надати допомогу.</p>
7	3	<p>1. Привітання.</p> <p>2. Ритмічна гімнастика</p> <p>3. Скоромовки</p> <p>4.Діалог «Котик-Муркотик»</p> <p>5.Гра «Знайди свою половинку і запроси на танець»</p> <p>6.Прощання.</p>
		<p>1) формувати артистизм, засоби емоційної виразності: інтонацію, міміку, позу, характерні руху, ходьбу;</p> <p>2) розвивати координацію рухів, орієнтацію в просторі, увагу, па-м'ять;</p> <p>3) тренувати мовний апарат дітей під час заняття;</p> <p>4) формувати виразність дитячого мовлення;</p>

		5) виховувати позитивні емоції, доброзичливі взаємини між дітьми.
8	3 1.Привітання. 2.Бесіда про ігри і уяву. 3.Гра «Вгадай, що я роблю» 4.Гра «Японська машинка» 5.Прощання.	1) розвивати зорову і слухову па-м'ять, уяву, увагу, координацію рухів і відчуття ритму дітей; 2) вчити працювати в групі, в парах.

Комплекс занять з формування навичок діалогічного спілкування спрямований на розширення можливостей встановлення контакту в різних ситуаціях спілкування; відпрацювання навичок розуміння інших людей, а також вибудовування доброзичливих взаємин в колективі; оволодіння практичними навичками ефективного слухання; активізацію процесу самопізнання й самоактуалізації; зняття комунікативних бар'єрів.

Всі заняття побудовані на принципах наступності і послідовності. Також при плануванні занять ми намагалися підібрати різні способи вітань і прощань, щоб діти могли використовувати їх і в повсякденному житті . На початку заняття і в кінці завжди приділяється час на те, щоб згадати і коротке обговорення того, що відбувалося на минулій зустрічі. Ми постаралися використовувати різні методи роботи з дітьми (ігри, інсценізації, бесіди, розгадування загадок і т.д.), форми організації діяльності дітей (групова, колективна, парна та індивідуальна), ми використовували різні засоби навчання (презентації, музика, книги, костюми, декорації), також запрошували гостей на наші заняття (батьки, вихователі та адміністрація дитячого садка).

2.3. Виявлення ефективності комплексу занять з формування діалогічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку в освітній діяльності.

Дослідно-пошукова робота проходила в 3 етапи - вхідна діагностика, проведення занять з дітьми і результативна діагностика (проведення діагностичних завдань після реалізації комплексу занять). Представлений комплекс занять з формування діалогічного мовлення у дошкільників у освітній діяльності був впроваджений в освітню систему навчання та виховання старших дошкільників протягом 1-го місяця.

Для проведення вхідної діагностики нами були підібрані діагностичні завдання, які спрямовані на виявлення рівня того чи іншого мовного вміння. У нашому випадку це - вміння мовного етикету (привітання, прощання, використання важливих слів і звернень), запиту інформації (вміння ставити різні питання, досягаючи результату - отримання потрібної інформації) і складання діалогів (вміння вибудувати діалогічне мовлення між співрозмовниками).

Після проведення комплексу занять з формуванню діалогічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку була знову проведена діагностична робота для перевірки результативності проведених заходів. Результати діагностики після проведення занять (Таблиця 2.3) з розвитку діалогічного мовлення значно збільшилися в процентному значенні в порівнянні з результатами проведення вхідної діагностики.

Таблиця 2.3.

ІІІ дитини	Діагностика рівня діалогічного мовлення			Усього балів
	Мовний етикет	Запит інформації	Складання діалогів	
Альбіна О.	3	3	3	9
Дмитро К.	2	4	2	8
Євген А.	3	3	2	8
Мілана П.	2	3	3	8
Софія Р.	4	2	2	8
Іван П.	2	3	2	7
Ангеліна Б.	3	2	2	7

Марат О.	2	3	2	7
Валерія Д.	2	3	3	8
Вікторія Ф.	3	2	2	7
Поліна К.	3	3	2	8
Захар Т.	2	2	2	6
Іван Т.	2	3	3	8
Світлана О.	1	2	3	6
Софія Р.	2	2	3	7
Іван П.	3	2	2	7
Ангеліна Б.	3	3	2	8
Марат О.	2	2	2	6
Валерія Д.	2	3	3	8
Вікторія Ф.	2	1	2	5
Поліна К.	1	2	1	4
Захар Т.	2	2	2	6
Іван Т.	2	1	2	5
Світлана О.	2	2	2	6

Результати вивчення діалогічного мовлення дітей за результатами контрольної діагностики.

Оцінка результатів:

Високий рівень (9-7 балів)

Середній рівень (6-5 балів)

Низький рівень - менше 5 балів.

Для більш чіткого уявлення отриманих результатів, ми представили їх у вигляді кругової діаграми (рисунок 2).

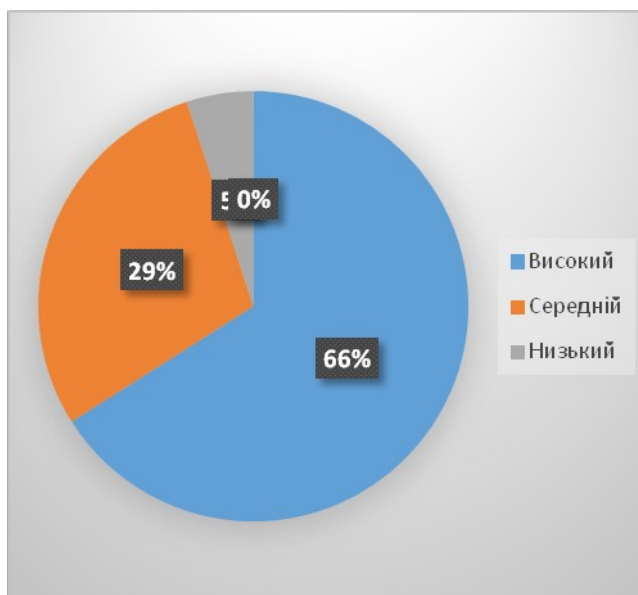

Рис.2 Результати проведення контрольної діагностики.

Як показують результати проведення діагностики після проведення занять, то високий рівень сформованості діалогічного мовлення продемонстрували 16 осіб (66%) від загальної кількості дітей, середній рівень - 7 осіб (29%) і низький рівень показала тільки 1 дитина (5%).

Рисунок 3 являє собою порівняння отриманих результатів вхідний і контрольної діагностик.

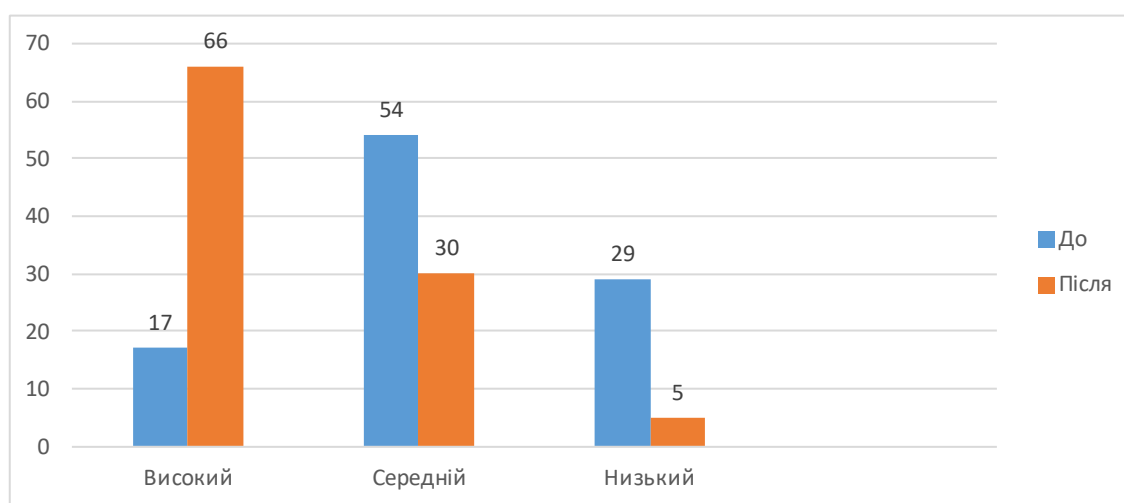

Рис.3

Порівняння отриманих результатів вхідний і контрольної діагностик.

Чітко видно, що відсоток високого рівня сформованості діалогічних вмінь виріс, а середній і низький рівні зменшилися. Це збільшення високого рівня можна вважати ефективним результатом розвитку діалогічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку в процесі освітньої діяльності.

Результати дослідження були представлені і пройшли обговорення на методичному семінарі вихователів дитячого садка ЗДО «Малятко» м. Апостолове.

Вихователі ЗДО брали активну участь в обговоренні питань, які стосувалися актуальності нашого дослідження про передбачувані результати реалізації комплексу занять з розвитку діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку, також пропонували заходи, які можна провести в рамках комплексу занять з метою більш ефективного розвитку діалогічних умінь дошкільнят.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши науково-методичну літературу з проблеми дослідження, класифікувавши та узагальнивши отриману інформацію, ми дійшли наступних висновків.

1. Діалогічне мовлення характеризується комунікативними, психологічними особливостями. Комунікативні особливості характеризуються потребою співрозмовників в діалозі, які викликані певними мовними ситуаціями. Психологічні особливості характеризують діалог, як змагання, де партнери по спілкуванню змагаються між собою. Мова буває двох видів (контекстна і ситуативна), тому вихователю потрібно формувати кожен вид мовлення поетапно.

Володіння мовою впливає на процес становлення психіки дитини, тому педагогу потрібно враховувати особливості розвитку дітей старшого дошкільного віку. У старшому дошкільному віці у дітей формуються вміння брати участь у бесіді, підтримувати діалог (задавати питання, уважно слухати співрозмовника, не перебивати, проявляти ініціативу). У дітей з'являється вміння виділяти головні предмети і ознаки, детально їх аналізувати, продовжує формуватися культура мовлення. Діти намагаються коментувати свої дії. Здатні зв'язно розповідати і переповідати художні твори і повсякденні історії зі свого життя. Дошкільнята вивчають нові засоби виразності (епітети і порівняння)..

2.Необхідно відзначити, що найбільш сприятливими методами для розвитку діалогічного мовлення дітей є:

метод імітації , який полягає в тому, що і педагог, і дошкільник вимовляють одні і ті ж репліки, але по-різному;

метод сюжетно-рольової гри, під час якого дитині необхідно копіювати життєві ситуації;

метод бесіди, який полягає в тому, що дитина запитує, а вихователь відповідає. Даний прийом є більш складним для дитини в аспекті розвитку його мовлення;

метод переказу, який полягає в тому, що вихователь читає або розповідає різні ситуації і заохочує дітей, до запитань в ході розповіді педагога і повторити його для кого-небудь, потім дитина переказує почутий текст.

Метод творів забезпечує дошкільнятам мовну самостійність.

У своїй роботі вихователь повинен заохочувати дітей до створення казок, оповідань, розповідання художніх творів, опису картинок та предметів.

3.Кожен з цих методів можна реалізувати за допомогою таких прийомів, як: спостереження за предметами і явищами, організація ігрової діяльності, використання ТЗН, проведення різних свят мовленнєвого

напрямку, організація спільної діяльності дорослих і дітей, а також прийом словесних доручень.

4. Під час роботи над дипломом нами була проведена вхідна діагностика. В результаті чого, 7 осіб з групи (29% від загальної кількості дітей) показали високий рівень; більшість дітей показали середній рівень сформованості діалогічного мовлення (13 осіб - 54%); і 4 особи (17% від загальної кількості дітей) показали досить низький рівень сформованості діалогічних умінь. Для того щоб рівень діалогічного мовлення у дітей був приблизно однаковим, а саме щоб діти показували високий рівень сформованості цих умінь, ми розробили комплекс занять. Заняття були спрямовані на розвиток і вдосконалення навичок діалогічного спілкування дітей старшого дошкільного віку (5-6 років). Комплекс складався із 8 занять, які були розраховані на 1 місяці навчання (2 заняття на тиждень). Всі заняття були побудовані на принципах наступності і послідовності. Ми постаралися використовувати різні методи роботи з дітьми (ігри, інсценування, бесіди, розгадування загадок і т.д.), форми організації діяльності дітей (групова, колективна, парна, індивідуальна), ми використовували різні засоби навчання (презентації, музику, книги, костюми, декорації), також запрошували гостей на наші заняття (батьки, вихователі та адміністрація дитячого садка).

5. Після проведення комплексу занять з формування діалогічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку результати значно збільшилися в процентному значенні в порівнянні з результатами проведення вхідної діагностики. Високий рівень сформованості діалогічного мовлення продемонстрували 16 осіб (66%) від загальної кількості дітей, середній рівень – 7 человек (29%) і низький рівень показала тільки 1 дитина (5 %).

Отже, збільшення в результатах, отриманих в ході діагностики, яка про-водилася після апробації комплексу занять, дає можливість стверджувати, що обрана нами методика є ефективною під час навчання дошкільників діалогічному мовленню.

Мета дослідження досягнута, весь практичний і теоретичний матеріал буде використаний в подальшій педагогічній діяльності.

Викладені у дослідженні результати не розглядаються як вичерпні.

Перспективними залишаються такі аспекти проблеми, як формування комунікативної компетенції у дітей різної статі, формування мовленнєвого етикету у дітей старшого дошкільного віку у спілкуванні з дорослими тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альохіна Н. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців / Н. В. Альохіна // Наукові записки. Серія: Культура і соціальні комунікації. — 2012. — №3. — С. 23 — 31.
2. Арушанова А. Г. Исследование развития коммуникативной компетенции дошкольника / А. Г. Арушанова // Наука о детстве и современное образование : материалы Международной юбилейной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения А. В. Запорожца. – М. : Центр "Школьная книга", 2005. – С. 87-89.

3. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : ... навч. посіб. / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція / Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л. та ін. - К.: Видавництво, 2012. - 26с.
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч.Ф. С. Бацевич. – К. : Видав. центр «Академія», 2004. – 344 с.
6. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І.Білан; за заг. ред. О.В.Низковської, Тернопіль «Мандрівець»,
7. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і практика / А. М.Богуш. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 216 с.11.
8. Богуш А. М. Заняття з розвитку мови в дитячому садку / А. М.Богуш. – К. : Рад. шк., 1986. – 342 с.
9. Богуш А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах / А. М. Богуш. – М. : Вища школа, 1993. – 231 с.
- 10.Богуш А. М. Мовленнєва компетенція дошкільника як лінгводидактична проблема / А. М. Богуш // Розвиток творчих здібностей дітей засобами мовлення : зб. наук. праць. – Київ ; Запоріжжя, 1998. – Вип. 11. – С. 5–16.
- 11.Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти / А. Богуш, Н.Гавриш, Т.Котик. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2006. – 304 с.
- 12.Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / За ред. А.М.Богуш. – К.: Вища шк., 2007. – 542 с.
- 13.Богуш А.М., Луцан Н.І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Навчально-методичний посібник / А.М.Богуш, Н.І.Луцан. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2008. – 256 с.

- 14.Варакіна В. В. Дискурс як соціально обумовлена форма мовленнєвої взаємодії / В. В. Варакіна // Нова філологія. – 2009. – № 35. – С. 43–46.
- 15.Варзацька Л. Особистісно зорієнтована модель мовленнєвого розвитку особистості / Л. Варзацька, О. Янчук // УМЛШ. – 2007. – № 2. – С. 13–19.
- 16.Выготский Л. С. Вопросы детской психологии / Л. С. Выготский. – СПб. : Союз, 2004. – 453 с.
- 17.Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення / Н. Гавриш // Дитячий садок. – 2005. – № 2. – С. 4–6.
- 18.Гвоздев, А. Н. От первых слов до первого класса. Дневник научных наблюдений [Текст] / А. Н. Гвоздев. - М. : Проспект, Велби, 2013. - 218 с.
- 19.Гончаренко А. Сучасні підходи до розвитку мовлення дітей / А.Гончаренко // Дошкільне виховання. – 2004. – № 7. – С. 18–19.
- 20.Денисенко О.І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. - Черкаси: ЧОШОПП ЧОР, 2012. - 32 с.
- 21.Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років / Г.В.Беленька,О.Л.Богініч, Н.І.Богданець-Білоskalенко та ін. ; наук. кер. В.О.Огнев'юк. – Київ, 2016. – 304 с.
- 22.Дмитрук Л. Особливості українського мовленнєвого етикету / Лілія Дмитрук/ Науковий вісник МНУ імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки.- № 1 (52), лютий 2016, Вінниця.- С.273-277. .
23. Зайцева Г. Л. Жест и слово. Научные и методические статьи / И. А. Егорова,. А. А. Комарова, Н. А. Чаушьян. Москва : ВТИИ, 2006. -632 с.
- 24.Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / И. А.Зимняя. – М., 2001. – 267 с.
- 25.Кожевникова Т. Школа педагогічної майстерності: Мовленнєвий розвиток дошкільнят / Т. Кожевникова // Дошкільне виховання. – 2004. –№ 12. –С. 6–9.

26. Колодич О. Б. Сучасні підходи до вивчення мовленнєвої діяльності / О. Б. Колодич // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 4. – С. 17–20.
27. Кубрякова Е. С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике // Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты: сб. обзоров / Е. С. Кубрякова. – М. : ИНИОН РАН, 2000. – С. 7–25.
28. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 287 с.
29. Лопатіна Г.О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку : монографія / Ганна Лопатіна. - Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2014. - 254 с.
30. Листопад М.В. Формування комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами гри-драматизації / Листопад М.В. // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. - 2017. - Вип. 77(1). - С. 98-102.
31. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия ; под ред. Е. Д. Хомской. – М., 1979. – 498 с.
32. Львов М. Р. Речь младших школьников и пути ее развития: пособие для учителей / Михаил Ростиславович Львов. – М.: Просвещение, 1975. – 176 с.
33. Нещерет О. І. Психологія мовленнєвої діяльності : навчально-методичний посібник / О. І. Нещерет. – Ніжин, 2004. – 86 с.
34. Пироженко Т. А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка / Т. А. Пироженко. – К. : Нора-Принт, 2002. – С. 205–257.
35. Пироженко Т.Г. Психічний розвиток дитини дошкільного віку: досвід роботи сучасного дошкільного навчального закладу.-2-е вид., стереот.- Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2003.-168 с.
36. Поніманська Т. І. Основи дошкільної педагогіки : навчальний посібник / Т. І. Поніманська. – К. : Абрис, 1998. – С. 39–71.

- 37.Скалкин В. Л. Обучение диалогической речи : учеб. пособ. /В. Л. Скалкин. – К. : Радянська школа, 1989. – 152 с.
- 38.Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – Київ : Вища школа, 1985. – 360 с.
- 39.Степанов О. М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посіб. / О. М. Степанов,М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 520 с.
- 40.Стрюк К. Ще раз про розвиток мовлення: Пріоритетні напрями розвитку мовленнєвої діяльності дошкільнят // Дитячий садок. – 2004. – № 47. –С.12-14
- 41.Федосюк М. Ю. Нерешенные вопросы речевых жанров /М. Ю. Федосюк // Вопросы языкознания. – 1997. – № 5. – С. 29–34.
- 42.Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения / Н.Формановская. – М. : Высш. школа, 1989. – 159 с.
- 43.Черезова І.О. Комуникативна компетентність як базова якість особистості / І.О.Черезова / Науковий вісник Херсонського державного університету С.103 - 107.

ДОДАТКИ

Додаток А

Засоби навчання діалогічного мовлення

Засіб 1. Навчання діалогічного мовлення з використанням тексту – зразка.

Робота з діалогом – зразком орієнтована на оволодіння зразками – виразами іноземною мовою, тренування комуникативної взаємодії учнів, оперування мовним матеріалом у діалогічному мовленні, виконання різних

трансформацій з текстом діалогу, а також на формування навичок і вмінь складання діалогу за зразком.

Робота з діалогом – зразком може бути запропонована у такі вправах:

1. Прослухайте діалог без тексту з попередніми орієнтирами (запитання за змістом, правдивими й неправдивими твердженнями, ключовими словами).
2. Прослухайте діалог, використовуючи візуальну опору.
3. Прослухайте окремі репліки для відпрацювання правильної вимови та інтонації і прочитайте діалог.
4. Прочитайте діалог за ролями.
5. Заповніть порожні місця у репліках діалогу.
6. Розкрийте дужки в репліках діалогу.
7. Відтворіть діалог у ролях.
8. Самостійно розширте репліки в діалозі відповідно до контексту.
9. Складіть діалог, розміщуючи переплутані репліки у відповідному порядку.
10. Складіть діалог на основі теми, ситуації, ключових слів і з урахуванням певної комунікативної задачі.

Засіб 2. Навчання діалогічного мовлення на основі складання діалогу "Крок за кроком"

Навчання складання діалогу "Крок за кроком" передбачає оволодіння учнями тактикою побудови діалогу відповідно до мовленнєвих намірів комунікантів і з урахуванням взаємодії між ними, взаємозв'язку й характеру реплік спонукання та реплік реагування. Цей спосіб навчання орієнтований також на формування навичок і вмінь конструювання діалогу в різних ситуаціях з урахуванням характеру комунікативних партнерів та їх міжрольової взаємодії.

Складання діалогу "Крок за кроком" може бути запропоновано у таких вправах:

1. Опишіть ситуацію й назвіть репліки, адекватні цій ситуації.

2. Розширте репліку реагування (наприклад, вкажіть причину відмови).
3. Використайте інші форми реагування (пообіцяйте зробити це пізніше, виразіть небажання це робити).
- . Розбийте діалог на мікродіалогічні одиниці (спонукання - реакція) та представте їх у самостійно придуманих ситуаціях.
5. Розширте діалог.

Засіб 3. Навчання діалогічного мовлення за допомогою створення ситуації спілкування.

Навчання діалогічного мовлення за допомогою серії вправ передбачає оволодіння навичками й вміннями, потрібними для реалізації ситуації спілкування відповідно до комунікативних задач комунікантів, з урахуванням конкретних умов спілкування, а також з опорою на різні типи міжособистісної та міжрольової взаємодії співрозмовників. Ситуативно обумовлене навчання діалогічного мовлення може бути запропоновано в таких вправах:

1. Складіть діалог до серії малюнків, використовуючи ключові слова (малюнки відображають послідовність дій людей, які спілкуються).
2. Складіть діалог за змістом малюнка чи фотографії.
3. Складіть діалог, використовуючи наявні дані про ситуацію, початок і кінцівку діалогу.
4. Складіть діалог на основі ключових слів.
5. Складіть діалог за прочитаним текстом.

Додаток Б

Словесні ігри для розвитку діалогічного мовлення

Так або ні (словесна гра)

Мета. Знайомство з питанням як формою отримання інформації, знань, активізація мовленнєвої пошукової активності.

Матеріал. Сім-вісім предметів різного призначення – іграшки, предмети побуту, овочі, одяг.

Хід гри. Предмети розкладаються на столі.

Вихователь говорить: «Порадьтеся одне з одним і загадайте який-небудь предмет, але мені не кажіть. А потім я буду ставити різні питання, щоб угадати, який предмет ви загадали, а ви можете відповідати тільки «так» або «ні». Усі зрозуміли?».

Дітям надається час для обмірковування. Потім вихователь починає ставити питання.

- Цей предмет потрібний у господарстві?
- Його їдять?
- Його надягають на тіло?
- Він лежить посередині стола? Він лежить поруч із...?
- Він круглий? Він коричневий? І т.д.

Потрібно дотримуватися певної логіки: від призначення предмета до його розташування й до з'ясування зовнішніх ознак; лише потім назвати відгадку. «А тепер поміняємося ролями. Я загадаю один із предметів, а ви будете ставити питання».

Потім можна запропонувати двом-трьом дітям загадати предмет.

Зумій відмовитися (словесна гра)

Мета. Учити дітей чемно відхиляти пропозиції (відмовитися від виконання у відповідь на спонування).

Хід гри. Ведучий звертається по черзі до кожного гравця з пропозицією:

- Вибери з цих щіток у склянці найкращу й почисти зуби.
- Вибачте, цими щітками користуватися не можна: вони чужі.
- Опустіть цю чашку на підлогу!
- Простіть, я не можу цього зробити: мені жаль бити чашку.
- Крикни голосно: я самий спритний!
- Простіть, я не можу, адже я не хвалько.

Ведучий при цьому може привласнити яку-небудь роль: Карабаса, Бармалея, Шапокляк тощо.

Пригощайся пиріжком (словесна гра)

Мета. Учити дітей пропонувати пригощання й чемно відповідати на речення. Закріплювати вміння змінювати іменники за відмінками.

Обладнання. Картинки, що зображують яблука, картоплю, капусту, полуницю, брусницю тощо.

Хід гри. Перед грою розглядаються картинки. Закріплюються назви зображених овочів, фруктів, ягід.

—Давайте пограємо, — пропонує педагог, — нехай це будуть не картинки, а пиріжки. Це пиріжок з картоплею, це із брусницею тощо. Будемо пригощати одне одного.

Картинки складаються в коробку. Вихователь дістає одну картинку й, звертаючись до однієї дитини, говорить: «Пригощайся, Юрко, пиріжком з яблуками. А ти відповідай: «Спасибі. Я люблю пиріжки з яблуками». Або ти можеш відмовитися чемно: «Спасибі, тільки я ситий. Можна я пригощу Оленку?»»

Після пояснення гри діти по черзі виймають картинки й «пригощають» один одного пиріжками.

Схожі-несхожі (словесна гра)

Мета. Учити дітей терпляче ставитися до думки або судження співрозмовників, аргументовано доводити свою точку зору.

Матеріал. Предметні картинки різних тварин, предметів, рослин.

Хід гри. Грають дві команди (або дві дитини). Вихователь поміщає на мольберт 2 картинки. Одна команда висловлює думку про те, що зображені об'єкти не схожі й називає їхні ознаки. Інша команда доводить, що об'єкти схожі.

Можливі пари: собака й бджола; курка й рибка; акваріум і вулик; слон і крісло; ромашка й календула; дерево й квітка й т.п.

- Собака й бджола не схожі: собака більша, а бджола маленька.

- Вони схожі, тому що вони обидві живі (тварини).
- Вони не схожі: собака звір, а бджола комаха.
- А ми думаємо, що вони схожі. І собака приносить користь людині й бджола.
- Вони виглядають по-різному.
- І бджола, і собака можуть вкусити й т.д.

Обговорення кожної пари – окремий раунд. У раунді перемагає той, за ким залишилося останнє слово.

Хто кого заплутає (словесна гра)

Мета. Учити дітей висловлювати свою точку зору, чомно відхиляти думки співрозмовника, доводити свою правоту, проявляючи терпіння. Розвивати спритність і кмітливість у виборі аргументів. Закріплювати знання дітей про зовнішній вигляд тварин.

Матеріал. Картинки із зображенням тварин.

Хід гри. Грають двоє, але гра проходить веселіше в присутності глядачів.

Один з гравців бере з коробки будь-яку картинку (картинки лежать перевернутими) і називає її. Інший гравець заперечує, неправильно називаючи тварину. У відповідь на це, перший граючий аргументовано відхиляє думку свого співрозмовника.

- Це тигр.
- А, по-моєму, це заєць.
- Ти не правий, зайці не бувають смугастими.
- Заєць міг притулитися до пофарбованого слона.
- Заєць – лісовий звір, а в лісі немає ослонів.

—А цей, може бути, утік із зоопарку тощо. Виграє той, за ким буде останнє слово.

Ускладнення. «Заплутувати» ведучого можуть всі учасники гри по черзі.

Варіанти. Може мінятися тема, використовуватися картинки із зображеннями транспорту, електроприладів, предметів побуту тощо.

Додаток В

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Панченко Анна Валентинівна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;

- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;
 - надавати згоду на:
- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
 - самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)